

Motion till riksdagen 2022/23:1600

av **Gudrun Brunegård (KD)**

Sanningskommission för Sveriges agerande kring Dag Hammarskjölds död

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att tillsätta en sanningskommission, med historisk, juridisk och senior diplomatisk kompetens, i syfte att klargöra vilka avvägningar Sveriges regering gjorde i samband med utredningarna 1961–62 och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att allt relevant tillgängligt material inklusive ännu sekretessbelagda dokument bör ställas till sanningskommissionens förfogande och sammanställas för allmän tillgång och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen ska framföra en ursäkt till de förolyckade svenskarnas familjer gällande tidigare regeringars inställning, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.

Motivering

Det har nu gått 61 år sedan det svenska flygplanet SE-BDY Albertina störtade natten den 17–18 september 1961 utanför Ndola i den dåvarande brittiska kolonin Nordrhodesia. Ombord fanns Förenta Nationernas generalsekreterare Dag Hammarskjöld som var på väg för att förhandla med Moïse Tshombe, ledaren för utbrytarrepubliken Katanga, och femton andra; besättning och FN-personal, sammantaget åtta svenska medborgare. Samtliga omkom i anslutning till kraschen, bortsett från sergeant Julian som avled några dagar senare.

Redan vid de första officiella kontakterna den 18–19 september 1961 mellan myndigheterna i USA, Nordrhodesia och Sverige fanns påståenden om att anledningen till haveriet sannolikt var förarfel. Den 23 september antyddes möjligheten till störning från katangesiskt jaktflygplan för representanten för Statspolisen, kriminalkommissarie Danielsson, nyss ankommen till Ndola. Han blev också informerad om

trafikkontrollledaren på Ndola flygplats misstog att inte omedelbart sätta i gång med efterforskningar efter det försvunna FN-planet sedan förbindelsen brutits under inflygningen omkring midnatt lokal tid. Efterforskningarna startades först under förmiddagen den 18 september. Först på måndagseftermiddagen strax efter klockan 15 påträffades vraket av rhodesiskt militärflyg.

Flera utredningar genomfördes i syfte att klarlägga orsaken till flygkraschen: två nordrhodesiska och även en FN-utredning, vilken dock i huvudsak grundade sig på uppgifter från de nordrhodesiska utredningarna. En svensk expertgrupp av observatörer från Utrikesdepartementet, Luftfartsverket, Transair och SAS var snabbt på plats för att följa det rhodesiska utredningsarbetet för att göra sitt yttersta för att skapa klarhet om alla tänkbara anledningar till katastrofen. Den nordrhodesiska undersökningskommissionen bedömde att det av olika skäl var svårt att med säkerhet slå fast vad som föranlett haveriet. Minst osannolik bedömde man den mänskliga faktorn vara, det vill säga misstag av besättningen.

De svenska observatörerna rapporterade sina iakttagelser till Sverige. På flera punkter var de starkt kritiska till hur nordrhodesierna bedrev utredningen, med en förutfattad mening om att det var misstag av piloten som orsakat kraschen. Nordrhodesierna vägrade att smälta ned delar av flygplansvraket för att undersöka förekomst av ammunition eller sprängämne, i händelse av någon form av sabotage. De afrikanska ögonvittnenas vittnesmål om olika sorters ljusfenomen och fler än ett flygplan i luften föringades och bortförklarades.

Kungl. Maj:t, det vill säga Sveriges regering, tillsatte den 16 november 1961 en särskild arbetsgrupp, ledd av dåvarande justitiekanslern Rudholm, med uppgift att ”granska och värdera det material som förelåg och sedemera kunde inkomma”. Arbetsgruppen skulle också ”sovra ut vad som var sannolikt och rimligt”.

I februari 1962 medverkade Förste sekreterare Axel Edelstam, UD-tjänsteman och sekreterare i den särskilda arbetsgruppen, i en FN-konferens i Genève. Han framförde då att temat om pilotfel inte hängde ihop.

Med i Genève i februari 1962 fanns även den brittiska regeringsadvokaten Stuart Bevan. Han gjorde bland annat försök att påverka den FN-ledda granskningskommissionen att inte tro att yttre påverkan av det svenska flygplanet SE-BDY Albertina var anledningen till haveriet. Radiomeddelandet till Ndolas kontrolltorn, att SE-BDY förväntades vara ”abeam Ndola” klockan ”21.47Z” (Z står för UTM/GMT i internationell radiotjänst) togs bort av den brittiska regeringsadvokaten¹. På så sätt undanröjdes viktig information som kunde vederlägga nordrhodesiernas resonemang om att bränsletanken på ett jaktflygplan från Katanga var för liten för att ge planet tid att cirkla runt Ndola på måfå för att vänta in SE-BDY vid okänd tidpunkt och hinna tillbaka till flygplatsen i Kolwezi innan bränslet tog slut.

När den särskilda arbetsgruppen lade fram sin slutrapport i maj månad låg, trots Edelstams påpekande i februari, slutsatsen mycket nära den nordrhodesiska; hypotesen om pilotfel var minst osannolik. Det blev därmed Sveriges officiella uppfattning. Att SE-BDY förväntades vara ”abeam Ndola” klockan ”21.47Z” fanns inte heller med i den särskilda arbetsgruppens slutrapport.

Vad hände mellan februari och maj 1962? Varför svängde Sveriges regering i sin hållning? Detta trots att FN-utredningen, där svenska observatörer ingått, nästan samtidigt gav ett öppet domslut; ingen av de hypoteser man arbetat efter kunde varken

¹ Eminent Person Othman, A/76/892 p. 83, 2022.

bekräftas eller vederläggas – varken tekniskt fel, yttre påverkan, inre påverkan eller den mänskliga faktorn. FN:s generalförsamling beslutade att lägga ned utredningen och återuppta den om det kom fram nya uppgifter som skulle kunna bidra till en förklaring.

Den FN-utredning som återupptogs 2015, efter att nya vittnesuppgifter framkommit, konstaterade redan i sin rapport 2019 att någon form av yttre påverkan fått planet att krascha. Generalförsamlingen beslutade att förlänga utredningen. Alla länder med direkt eller indirekt koppling till ärendet har uppmanats att öppna sina arkiv och överlämna allt relevant material till den särskilde utredaren, den tanzaniske domaren Mohamed Chande Othman. Hans slutrapport överlämnades till generalsekreteraren i juli 2022.

Förenta Nationernas utredning fokuserar på själva flygkraschen som föranledde generalsekreterarens och flera FN-anställdas och svenska medborgares död. Den svenska regeringens särskilda arbetsgrupp, och en förklaring till varför uppfattningen om vad som hänt svängde från februari till maj, är snarare en intern svensk angelägenhet. Den svenske utredaren Mathias Mossberg konstaterar att Sveriges svängning borde vara föremål för en egen utredning.

Varför valde Sveriges regering att lägga sig i linje med den nordrhodesiska förklaringsmodellen? Varför valde Sveriges regering att bortse från att minister Bratts tidigare rapportering till regeringen, om att SE-BDY via kortvågsradio hade aviserat beräknad tid över Ndola till kl. 24.47 GMT, utlämnades i den särskilda arbetsgruppens slutrapport? Varför valde Sveriges regering att bortse från de sinsemellan sammanhängande vittnesmålen från europeiska och afrikanska ögonvittnen om olika ljusfenomen och mer än ett flygplan i luften samtidigt? Varför valde Sveriges regering att ställa sig bakom den skamliga nedvärderingen av de afrikanska ögonvittnenas trovärdighet? Varför valde Sveriges regering att lägga skulden på den svenska flygplansbesättningen, något som plågat och förföljt deras efterlevande familjer i över sextio år?

I en replik vid en interpellationsdebatt i riksdagen hösten 2020 medgav utrikesminister Ann Linde att det inte gick att utesluta att det kunde finnas diplomatiska, kommersiella eller realpolitiska skäl till regeringens agerande våren 1962.

Dag Hammarskjölds och de övrigas tragiska död i flygkraschen i Ndola är ett svenskt nationellt trauma, med många bottnar. Efter dryga sextio år är det hög tid att söka sanningen utan att väja för eventuella obekväma fakta. Mossberg skriver i sin svenska rapport: ”Det är inte mycket i svenska arkiv som fortfarande är hemligstämplat i denna fråga. Med tanke på den tid som förflutit sedan händelserna i Ndola 1961 finns inte längre rimliga motiv för att behålla sekretess för material som är relevant för frågan.”

Gudrun Brunegård (KD)